

*Андрій Блануца**

НОВИЙ АЛЬМАНАХ З УРБАНІСТИКИ

[Рец.:] *Фронтири міста: історико-культурологічний альманах* / р.: В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2012. — Вип. 1. — 276 с.: іл., карти; 2013. — Вип. 2. — 332 с.: іл., карти; 2013. — Вип. 3. — 244 с.: іл., карти.

Історико-культурологічний альманах «Фронтири» вперше в українській гуманітаристиці пропонує розгляд міського середовища через призму фронтиту — строкатого череззмужжя етнокультурних та етносоціальних укладів міської ідентичності різних епох. Головний редактор видання Владислав Грибовський спільно з членами редакційної колегії виробили концепт альманаху, головне смислове навантаження якого вбачається у передачі й осягненні «духу міста» методами гуманітарних наук (історії, соціології, етнографії, мистецтвознавства, фольклору тощо), а також велика увага приділяється художнім засобам його відображення. Останнє вигідно проявляється у першому випуску альманаху, через відтворення специфіки міського регіону шляхом реконструкції поштових листівок.

Оригінальний підхід до компонування змісту альманаху відображено у рубриках видання. Спершу читача вводить у міську тематичну розмаїтість (бо тут вміщено дослідження фахівців різних галузей гуманітарних наук) рубрика «Грунт». В ній К.А. Липа розглядає малі міста-фортеці Поділля раннього Нового часу через призму розвитку фортифікацій у порівнянні із східноєвропейськими аналогами. В.Я. Мауль аналізує соціально-утопічну легенду про «місто Ігната» у бунтарських уявленнях російського простолюду XVIII–XIX ст. Л.І. Івоніна звернулася до визначення статусу жінки Смоленська у часи перебування під владою Речі Посполитої. До вирішення питань функціонування міського середовища та побутової культури населення військового поселення-міста Катеринодара звернувся В.В. Бондарь. Редактор «Фронтір» В.В. Грибовський представляє читачу соціально-культурні кліше поведінки у чоловічому просторі кримськотатарських міст кінця XVIII — першої половини XIX ст., звертаючись до традиції татар проводити дозвілля у бузнях (за українським аналогом — шинок), частуючи каву та горілку.

Самарські історик П.С. Кабитов та З.М. Кобозев у своєму нарисі представляють специфіку поволзької внутрішньої «окраїни» на прикладі міста Самари другої половини XIX — початку XX ст., відзначаючи місто своєрідним «культурним гніздом» регіону. Завершує дану рубрику дослідження О.А. Пригаріна про сучасні форми торговельних практик у полі етнічному місті на

* *Андрій Блануца* — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії України НАН України, an_blan@mail.ru.

прикладі одеського ринку «7-й кілометр». Автор приходить висновку, що «7-й кілометр» став «не лише важливою ланкою внутрішньої і зовнішньої інфраструктури торгівлі країни, але й продовжив семіотичну традицію — «Одеса — торговельне місто».

Цікаві маловідомі або й зовсім незнані нам міські сюжети представлені у рубриці «Світло джерел», яку відкриває історико-картографічне дослідження українсько-російського колективу авторів — О.В. Малова (Москва) та В.О. й А.В. Векленків (Дніпропетровськ) про Богородицьку фортецю поселення дніпровського Надпоріжжя — Самарь. Автори вперше вводять до наукового обігу картографічні матеріали 1710–1730 рр. указаної фортеці, які зберігаються у Російському державному архів давніх актів (Ф. 248. Сенат. Оп. 160). Повернення до наукового обігу праці визначного, утім, на жаль, штучно замовчуваного довгі десятиріччя тоталітарною системою, різнобічного вченого Віктора Петрова «З фольклору правопорушників» взявся херсонський дослідник В.М. Андрєєв. Передруковуючи видану ще 1926 р. працю В. Петрова, В.М. Андрєєв вводить читача в етнографічну сторону діяльності вченого.

Наступні два матеріали представляють наочну складову міста, формуючи таким чином рубрику «Погляд». Так, М. Мілов пропонує авторські фотосвітлини із циклу «Старый город» (Дніпропетровськ 1984–1987 рр., ілюстративний ряд якого підкреслено поезією А. Ратнера «Стены домов» (1964 р.).

Не менш оригінальною за змістом та формою рубрикою «Фронтір» є «Обрії слова». Перший матеріал поєднав дослідження В.М. Корпусової про київське оточення відомого живописця й поета Максиміліана Волошина (О.П. та М.О. Новицькі, М.І. Вязьмітіна, Д.М. Щербаківський та ін.) з віршем самого М. Волошина «Альбомы нынче стали редки...» та фотопідбіркою з приватного архіву Н.В. Вязьмітіної. Другий матеріал представлений повістю Михайла Тимошенка «Чечеловка», назва якої походить від однойменної назви одного із приміських поселень Дніпропетровська. Події повісті розгортаються у буремні 30–40-ві роки ХХ ст., які доповнені циклом фото із сімейного альбому дніпропетровського кінооператора Олександра Ковальчука.

Завершує тематичне наповнення видання рубрика «Майдан». Вона формується за рахунок рецензій на видання урбаністичної тематики (рецензія В.В. Грибовського та В.С. Старостіна на книгу В.І. Лазебник «Неизвестная Екатеринославщина. Научно-методическое издание. — Днепропетровск, 2012»), оглядів («Архімандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорізьку Січ у 1749–1750 і 1751 рр. / упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев. — К., 2012»), дискусійних матеріалів (В.М. Константінова «Про можливість зміни дати заснування міста Запоріжжя»).

У другому випуску «Фронтири міста» як і в першому випуску альманаху, відтворення специфіки міського регіону відбувається у тому числі і шляхом реконструкції поштових листівок у рубриках «Погляд» та «Обрії слова».

Рубрику «Ґрунт» склали праці українських та російських вчених, а їх хронологічна строкатість лише підтверджує концепцію фронтиру видання. Є.В. Вдовченков висвітлює ранню історію одного із найбільш далекого північно-східного форпосту античної цивілізації Танаїсу, як міста на ірано-боспорському пограниччі. А.В. Блануца висвітлив роль українських прикор-

донних міст та замків у ранній Новий час та, зокрема, специфіку системи управління ними. Соціальний аспект міського населення став темою дослідження А.В. Фомінова. Автор досліджує співіснування черкасів та московських людей у прикордонному місті Валуйки у першій половині XVII ст. Із хронології цього ж століття не вийшло дослідження Л.І. Івоніна, котрий розглянув проблему боротьби за Дюнкерк. У ньому історик торкається також і питання участі козаків-найманців у складі французьких військ під час облоги міста. П.А. Аваков свою увагу сконцентрував на вивченні ранньої історії міста Таганрог, його ролі у розвитку воєнно-морського потенціалу Російської імперії. Рання історія міста Дніпропетровська (Катеринослава) стала об'єктом дослідження М.Є. Кавуна. Історик, зокрема, розглядає ранню історію міста через простір культурного пограниччя на основі мемуарних творів першої чверті XIX ст. Тему урбанізації міст Катеринославщини як концепт модернізації читачам пропонує І.О. Кочергін. Автор акцентує свою дослідницьку увагу на ролі дворян у процесі управління містами губернії. Тему дозвілля російських прикордонних міст у другій половині XIX — на початку XX ст. у своїй статті підняла С.Ю. Малишева. Вельми провідною темою дозвілля міщан стала «переміна місць» — сезонні виходи за межі міста: на дачу, замський будинок тощо. І.Н. Кодіна методами соціології намагається осягнути проблему існування малих міст сучасної Росії.

Цікаві маловідомі або й зовсім незнані нам міські сюжети репрезентовані у рубриці «Світло джерел». Її відкриває джерелознавче дослідження В.В. Грибовського про долю турецьких полонених у російському Азові на початку XVII ст. Автор подає три цікаві документи про слідчі справи над турецьким полоненими: 1) щодо викриття турецького полоненого Аслана Маметева в незаконному отриманні тютюну; 2) чолобитна турецьких полонених до російського царя Петра I з проханням стягнути гроші з фундатора Іоанна Предтечева монастиря Андрія Іванова, який відмовився платити за в'язкий у них провіант; 3) протокол допиту фундатора Іоанна Предтечева монастиря Андрія Іванова з його запереченням купівлі провіанту в турецьких полонених. Б.А. Стратейчук дає аналіз твору Павла Коппа (за прізвиськом — бійцівський півень) про повсякденне життя у Нікополі на початку XX ст. Далі поміщено фрагмент із твору П. Коппа «Записки бойцовского петуха».

Наступний матеріал представляє наочну складову міста, формуючи таким чином рубрику «Погляд». Зокрема, у ній російський історик З.М. Кобозєва пропонує читачам дізнатися про міщанську моду провінціальної Самари кінця XIX ст., ілюструючи дослідження цікавими й унікальними фотосвітлинами.

Не менш оригінальною за змістом та формою рубрикою «Фронтір» є «Обрії слова». Так, тут представлена розповідь Д. Чьорного «Тридцять третій» (російською мовою), супроводжений фотоматеріалом А. Шпака із циклу «Город на другой стороне от Солнца». У другому матеріалі рубрики продовження повісті «Чечеловка» М. Тимошенка, яка доповнена матеріалами періодики і фотоматеріалами періоду, що описується із фронтів альбомів німецьких солдат та офіцерів із приватної колекції Григорія Цапова.

Завершує тематичне наповнення видання рубрика «Майдан», сформована за рахунок рецензій на видання урбаністичної тематики (рецензія В.С. Старостіна

на книгу Троценко А.В. Легенды города Святой Екатерины. — Тернополь: Крок, 2012. — 324 с.; рецензія І.А. Кочергіна на дві книги К.В. Купченка про міське самоуправління Смоленщини XVIII — початку XX ст.), оглядів (С.М. Білівченко «Селяни і місто: феномен сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції. Матеріали історико-археографічних експедицій Північним Приазов'ям / упорядник В.М. Константінова. — К., 2012. — 416 с.), інформації (В.М. Константінова, І.І. Лиман «Науково-дослідний інститут історичної урбаністики»).

Другий випуск «Фронтір» робить ще один важливий крок у поширення та актуалізацію системних досліджень урбаністики на міждисциплінарному рівні.

У третьому випуску «Фронтири міста» вже традиційним для альманаху такого напрямку стало особливе стилістичне та дизайнерське оформлення матеріалів, що підпорядковані чіткій концептуальній лінії — погляд на міське середовище через концепт фронтиру методами гуманітарних наук.

Як і попередні два випуски, структурування «Фронтір» здійснено за рубриками: «Грунт» (подано спроби наукового пояснення та певні результати досліджень різних проявів міської соціалізації); «Світло джерел», що містить археографічне опрацювання історичних документів чи коментоване перевидання наукових та художніх творів; «Погляд» фіксує засобами художніх фотосвітлих неоднорідність і динаміку міста; «Обрії слова» демонструють сучасні літературно-художні тексти про місто; «Майдан» — місце для рецензій, дискусій, оглядів, обговорення та інформації про нові видання та наукові заходи урбаністичної тематики.

Рубрику «Грунт» відкриває стаття Л.В. Щербакова про геометричні аспекти фронтиру в умовах міського простору міста Астрахані. Наочності дослідженню надають додатки у формі фотографій, на яких зображено частини вулиць із забудовами Астрахані. І.В. Черноіваненко торкнулася такого аспекту урбанізаційного процесу Півдня України, як заснування та розвиток приватного міста Скадовськ, життя якому дав відомий у регіоні землевласник, дворянин польського походження С.Б. Скадовський. Специфіка міста полягала у його статусі як порту, що переплітало інтереси власника та держави. Певне уявлення про забудову міста дає подана до тексту карта-план Скадовська за 1904 р. В.С. Старостін об'єктом свого дослідження обрав місто Новомосковськ (Смарчик), яке у XVIII ст. негласно вважалося столицею східного Запоріжжя. Автор, залучаючи раніше невідомі джерела, детально розглядає історію заснування та розвитку Новомосковська та його округи. Цінним додатком є кольорова «Карта землі, принадлежащей городу новомосковску, снятой в 1848 году», із Російського державного історичного архіву.

Просопографічний сюжет із міського життя Самари наскрізною лінією проходить у дослідженні З.М. Кобозевої. Власне значення та роль знаменного для Самари купця Є.Н. Аннаєва Автор вписує у міський простір, акцентуючи увагу на соціальні зв'язки та відносини самарців. Наступною йде стаття Я.В. Пилипчука, у якій піднято проблему міст кипчацького степу, їх типологічного означення та можливі місця їхньої локалізації. Так, автор відзначає, що міста східноєвропейських кипчаків були зафіксовані здебільшого на території Донщини, у яких мешкало переважно осіле залежне населення, тоді як самі

кипчаки вдавалися до постійного кочування. В.М. Вікторін свою увагу звернув до питання етноконфесійних спільнот у російських прикордонних містах Північного Кавказу, Поволжжя та Приуралля у продовж XVIII–XX ст. Автор робить висновок про гармонійне внутрішньоетнічне міжконфесійне співіснування різних спільнот у зазначеному регіоні.

У рубриці «Світло джерел» В.К. Чумаченко характеризує внесок автора гумористичних розповідей про козацьке життя М.М. Канівецького у літературний процес Кубані кінця XIX — початку XX ст., після чого подається один із таких творів (Н.Н. Канівецький «Контрабандный чай» // Кубанский областные ведомости. — 1898. — № 44, 45). Тут же вміщено першу реконструйовану листівку на означену тему.

Оригінальний матеріал за замістом та лаконічністю репрезентовано у рубриці «Погляд». Це — розгорнуте фото фотохудожника П. Маменка Дніпропетровська 2010-х років, супроводжене текстовою заміткою «Начертание города Екатеринославля», передрукованої із «Русский архив», 1865. — Изд. 2-е. — М., 1866. — Стб. 721–744. Тут же реконструкція чергової листівки.

Традиційно у рубриці «Обрії слова» представлено наступну, заключну, частину повісті М. Тимошенка «Чечеловка», доповнену матеріалами періодичного друку, документами та фотоматеріалами із фронткових альбомів німецьких солдат і офіцерів, а також реконструйованою листівкою-листом воєнного часу.

У цьому випуску «Фронтир» рубрику «Майдан» укомплектовано рецензіями на три книги, одним оглядом та заміткою. Зокрема, І.О. Кочергін прорецензував книгу І. Сердюка «Полкових городів обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: монографія. — Полтава: АСМІ, 2011. — 304 с.», а Ян Сурман — дві монографії німецьких істориків про історію Бродів та прикордонні міста між Австрією та Росією. З.М. Кобозева висвітлила тематику Другої міжнародної наукової конференції «Стены и мосты — II», а В.М. Вікторін подав замітки з X конгресу етнологів та антропологів Росії, що проходив у Москві 2–5 липня 2013 р.

Видається, що черговий випуск «Фронтيري міста» дозволить дослідникам та усім зацікавленим міською історією почерпнути нові оригінальні ідеї, матеріали та інтерпретації про міста-фронтيري упродовж широкої хронології та розмаїтій тематики.